

VJERSKI ODGOJ DJECE PREDŠKOLSKE DOBI (3.-6/7. GODINE)

ALOJZIJE HOBLAJ
Katolički bogoslovni fakultet
Sveučilišta u Zagrebu
Kaptol 29/II
10000 Zagreb

Izvorni znanstveni rad
Primljeno 18. 7. 1998.
UDK 37.014.52-053.4
268:373.24

Sažetak

Uz kratak uvod, zaključak i literaturu, članak je artikuliran u devet točaka, a tekst je dokumentiran sa 48 podnožnih bilježaka. Riječ je o stanju vjerskog odgoja djece predškolske dobi u Hrvatskoj na kraju tzv. prijelaznoga vremena s naznakom na njegovu budućnost. Čitatelj se nalazi pred višeslojevitim tekstom, jer on sadrži empirijske, antropološke, koncepcijske, učiteljske, pravne, organizacijske i kritičke informacije o pitanju vjerskog odgoja male djece s prijedlozima rješenja za njegovu budućnost. Središnja ideja na kojoj autor oblikuje ovaj članak odnosi se na znanstveno utemeljenu i iskustvom potvrđenu spoznaju da je predškolsko dijete religiozno sposobno biće. Ta sposobnost se kod djeteta očituje kao vitalna potreba na koju se treba pravovremeno odgovoriti primjerenim odgojem. Iako sam odgoj nailazi na velike zapreke kako unutar crkvene tako i šire društvene javnosti, dosadašnje pozitivno iskustvo potiče sve koji se u tome zalažu da ustraju i u budućnosti.

Ključne riječi: vjerski odgoj djece predškolske dobi

0. UVOD

Iako manje zapaženo, tijekom cijelog *prijelaznog vremena* (1990.-1997.) uz ponovno uvođenje vjeronauka u škole i traganja za novom župnom katehezom razvijalo se i pitanje vjerskog odgoja predškolske djece. Težište ovog priloga bit će na najvažnijim pitanjima aktualnog položaja vjerskog odgoja djece predškolske dobi u Hrvatskoj. Ciljevi, sadržaj i način ovog radnog zadatka zahtijevaju da ovaj prilog bude osvrst na činjenice, obavijesti, tvrdnje, pitanja i procjene s prijedlozima rješenja za vrijeme koje dolazi ili je već došlo.

1. POLAZNA SITUACIJA ISKAZANA U STATISTIČKIM MJERILIMA

Radi stvarne predodžbe o predškolskoj djeci i populaciji o kakvoj je ovdje riječ zajedno s onima na koja su predškolska djeca upućena, potreban je najprije jedan statistički uvid kratkim komentaram¹.

1. Ukupni broj djece od rođenja do polaska u školu (0.-7. god.) u Hrvatskoj: 363.539
2. Broj predškolskih ustanova u Hrvatskoj: 435 (u 10.234 objekata)
3. Osnivači dječjih vrtića:
 - a) općine i gradovi: 337
 - b) privatnici: 47
 - c) crkveni nositelji: 51
4. Broj djece upisane u predškolske ustanove: 126.245
5. Djeca upisana u predškolske ustanove iskazana u %: 28
6. Upisana djeca u privatne/crkvene ustanove u %: 5.8

¹ Većina podataka (br. 2-5; 7-8; 11) uzeta je od Ministarstva prosvjete i športa Republike Hrvatske, objavljenih u rukopisu: *Obrazloženje konačnog prijedloga zakona o predškolskom odgoju i naobrazbi*, str. 33; podatak br. 1. uzet je iz Hrvatskog zavoda za javno zdravstvo u Hrvatskoj za god. 1995.; ostali podaci (br. 6; 9-10 i 12) oslanjaju se na podatke Državnog zavoda za statistiku Republike Hrvatske.

7. Broj djece upisane u crkvene ustanove: 3.725
8. Broj prijavljene neupisane djece, jer nema mjesta: 6.000
9. Broj djece u malim školama: 10.588
10. Od 72 % neobuhvaćene djece: dio koristiti skraćene programe
11. Broj zaposlenih u predškolskim ustanovama: 14.368
12. Broj odgojitelja: 5.331

Navedeni empirijski podaci nužni su za stvaranje konkretne predodžbe predmeta o kojem se ovdje raspravlja. Potrebna je prije svega jasna analiza polazne situacije predškolske djece kako bi izašle na vidjelo potrebe za prikladnim planovima rada kao i sredstvima da se oni provedu u djelo. Navedeni podaci spontano upućuju na jednu *promemoriju*: Od ukupne populacije djece od rođenja do polaska u školu oko 74% (u odnosu na 363.539 djece) živi u obiteljima koje se priznaju katolicima. Budući da su ta djeca krštenjem postala članovi Katoličke crkve, zajedno s roditeljima Crkva je dužna skrbiti i o njihovu odgoju. Ta skrb odnosi se i na onih 28% djece koja su tijekom dana uključena u izvanobiteljske ustanove, dječje vrtiće (od navršene 3. godine) u kojima se organizirano, programski i planski, ostvaruje predškolski odgoj i naobrazba². Uz djecu u vrtićima u tom smislu ne smije se zaboraviti ni broj djece koju roditelji po zakonu obavezno moraju uključiti u male škole (10.588 djece). Osnovni zadatak crkvene skrbi sastoji se u tome da pomogne roditeljima kako bi se njihovo neotuđivo naravno pravo na vjerski odgoj njihove djece ostvarivalo i u izvanobiteljskim ustanovama. Pitanje dakle glasi: Kako je organiziran vjerski odgoj u 337 vrtića (i malih škola) čiji su nositelji općine i gradovi? Što se tiče vrtića crkvenih nositelja, to nije upitno, jer se radi o redovnicama koje o tome skrbe. Otvoreno je, međutim, pitanje s obzirom na dio privatnih vrtića.³ Temeljno pitanje ove *promemorije* odnosi se na stav odgojitelja (5.331), ravnatelja i stručnih suradnika, naročito psihologa i pedagoga, prema vjerskom odgoju djece koja su im povjerena u tzv. državnim vrtićima. Dakako da o tom stavu u prvom redu od-

lučuje osobni stav pojedinca koji on ima prema *vjeri*. I konačno, ne smije se zaboraviti da iza svakog predškolskog djeteta u najviše slučajeva stoji njegova obitelj odnosno dvoje roditelja od kojih su mnogi upravo od vrtića spremni prihvatiti stručnu pomoć i u vjerskom odgoju svoje djece.

2. KONCEPCIJA VJERSKOG ODGOJA PREDŠKOLSKE DJECE

Upravo u ovom stoljeću došlo se na području predškolske pedagogije do važnog otkrića. Metodom znanstvenog provjeravanja i promatranja razvoja *religiozne sposobnosti* predškolske djece u procesu njihovog komuniciranja s ponuđenim religioznim sadržajima utvrdilo se da *vjera*, a primjereno tome i vjerski odgoj, za predškolsko dijete znači nadasve *odnos* koji je od *vitalnog značenja*. To znači da u središtu procesa vjerskog odgoja nije *vjera* u smislu kognitivnosti i kulture, već *vjera* kao potreba za uspostavljanjem *vitalnog osobnog odnosa* između djeteta i poruke vjere; radi se o životu u koji se uključuje i život u dječje duše s Bogom⁴. Zato i hrvatski *Program vjerskog odgoja predškolske djece u izvanobiteljskim uvjetima (Program)*⁵ u svojoj

2 Manji broj djece uključen je u izvanobiteljske ustanove (jaslice) i prije navršene 3. godine, počevši od 6 mjeseci života.

3 Riječ je npr. o waldorfskim vrtićima čija se doktrina temelji na antropozofiji koja je inkompatibilna s kršćanskom vjerom, a da katolički roditelji čija su djeca zbrinuta u tim vrtićima o tome nisu informirani.

4 Posebno vrijedi spomenuti rezultate do koji je došla M. MONTESSORI, *I bambini viventi nella Chiesa. La vita in Cristo. La santa messa*, Garzanti, s. l. 1970; kao i njezine sljedbenice, v. bilješku 11; E. GROSS (ur.): *Der Kinderglaube. Perspektiven aus der Forschung für die Praxis*, Verlag Ludwig Auer, Donauwörth 1995; E. GROSS: *Religionspädagogik im Rahmen von Caritaswissenschaft? Notizen zur Erforschung kirchlicher Kindergartenarbeit in kirchendistanzierter Situation*, u: "Religionspädagogische Beiträge" 34 (1994), 139-149; M. SCHNEIDER: *Religionspädagogische Praxis als Weg ganzheitlicher Erziehung. Mit einer Einführung von Franz Kett*, RPA Verlag, Landshut 1966.

5 U izdanju Glasa Koncila - Maloga Koncila 1994; odobren od HBK, preporučen i odobren od Ministarstva za prosvjetu i šport Republike Hrvatske, v. bilješku 15.

6 *Isto*, str. 6.

konceptiji definira taj vjerski odgoj kao "pomoć kojom će predškolsko dijete uspješno proživjeti svoje rano djetinjstvo te uspješno prevladati sadašnje i buduće situacije"⁶. U tom smislu *Program* naglašava da se taj odgoj ne smije ostvarivati odvojeno od ostvarivanja općeg odgoja i naobrazbe, jer vjerski odgoj mora biti *integri-ran* u cjeloviti proces odgoja i naobrazbe. Budući da dijete život doživljava jedinstveno, to se u odgajanju života ne smije ni na koji način dijeliti ili razdvajati⁷. Motreći s katoličkog stajališta vjerski odgoj djece predškolske dobi, neupitno je da se i mala djeca koja su krštena na sebi primjeren način nalaze u Crkvi u kojoj po Isusu Kristu u snazi Svetoga Duha isto tako napreduju na putu prema Bogu Ocu, budeći se u cjelini harmoničnog rasta i razvoja u osobnoj vjeri. Zato se vjerski odgoj za tu dob s pravom naziva i *kateheza* koja je upravljena djeci od ranog djetinjstva sve do školske dobi, uz napomenu da je riječ o pravoj *evangelizaciji* kako bi u 'svijetu djece' zazvučao radostan odjek Isusova otajstva, i uz jasnu distinkciju da se *kateheza* predškolske djece ne može poistovjetiti s nekim općim 'religioznim odgojem', a niti zamisliti kao neki didaktički dodatak kateheze školske djece. Zato je *kateheza* djece predškolske dobi osobita i sasvim točno određena te predstavlja prvi *stupanj u procesu uvođenja* u kršćanstvo, koji ima svoj razvoj i zato se ona mora ispravno ostvarivati i ne smije se usporavati krivim pristupom i koncepcijom⁸. Naznačenu *koncepciju* prati i znanstveni pristup fenomenu *religiozne sposobnosti* predškolskog djeteta u kontekstu njegovog cjelovitog rasta, razvoja i sazrijevanja kao osobe. Valja izdvojiti misli tek nekih znanstvenika na tom području: "Sva su djeca istinski metafizičari"⁹. Na temelju te sposobnosti M. Montessori predškolsku dob kvalificira *religiozno osjetljivim razdobljem*¹⁰. Tu kvalifikaciju suvremena istraživanja koja su uslijedila sve više potvrđuju¹¹. U ovom trenutku pozitivni rezultati znanstvenih pokušaja ohrabruju ona znanstvena istraživanja koja tek predstoje. Naime, i dalje je nezaobilazno ozbiljno provoditi eksperimentiranje na znanstvenim

osnovama kako bi se različite pozornosti sve više stjecale u jednodušne naznake. Sve te aktivnosti trebale bi metodološki polaziti od problemskog pitanja: Smije li se znanstveno tvrditi da *religioznu sposobnost* predškolskog djeteta valja kontekstualizirati u temeljnu sastavnost njegovoga bića? Ako ne bi bilo pozitivnog odgovora na to pitanje, onda nastaje drugo problemsko pitanje: Na čemu bi se onda trebao temeljiti religiozni/vjerski odgoj?

Odgovore na ta temeljna pitanja treba potražiti u samoj djeci. Treba naime izbje-gavati i samo približne teorijske odgovore koje na ovo pitanje daju odrasli, jer se oni u tome ponašaju prema svojim subjektivnim svjetonazorima i stavovima. Zato je potrebno slijediti metodu pažljivog i nepristranog promatranja same djece, jer samo tako ona mogu odgovoriti da li žele ono što se odnosi na religiozni/vjerski odgoj, i da li religiozno iskustvo doprinosi pozitivnoj izgradnji njihove osobnosti. No, valja isto tako podsjetiti da je u središtu toga promatranja *odnos* koji dijete temeljem drugih svakodnevnih odnosa zbiljski uspostavlja s Bogom, a svaki odnos među osobama predstavlja neku tajnu. Ta je pak tajna ovdje to dublja kada se radi o *odnosu* s Bogom i još dublja kada

7 Usp. isto, str. 5.

8 Usp. G. FRENI: *Kateheza predškolske djece*, u: M. PRANIĆ (pr.): *Religijsko-pedagoško-katehetski leksikon*, Katehetski salezijanski centar, Zagreb 1991., str. 337.

9 A. FROSSARD, u: "Le Figaro", 10. kolovoza 1970.

10 Usp. M. MONTESSORI, *Il segreto dell'infanzia*, Garzanti, s. l. 1970., str. 150-151.

11 Jedno od najduljih, osebujnih i prepoznatljivih istraživanja jest ono koje provode učenice M. Montessori, usp.: S. CAVALLETTI, *Il potenziale religioso del bambino. Descrizione di un'esperienza con bambini da 3 a 6 anni*, Città Nuova, Roma 1979; G. GOBBI, *Alcuni principi montessoriani applicati alla catechesi dei bambini*, Associazione M. Montessori Roma (rukopis); vrlo značajno višegodišnje istraživanje predstavlja projekt na sveučilištu u Eichstättu (Njemačka): E. GROSS (ur.): *Der Kinderglaube. Perspektiven aus der Forschung für die Praxis*, Verlag Ludwig Auer, Donauwörth; i u našoj sredini specijalizirana kritika prepoznaje neka znanstveno utemeljena iskustva: G. ŠABIĆ: A. Hobljaj, *Od zrna do kruha. Priručnik za odgojitelje i učitelje uz Dane kruha, Školska knjiga*, Zagreb 1995., u: "Bogoslovska smotra" 66(1996)1, 159-163.

se radi o *odnosu* između Boga i djeteta. Pa ipak, nekima je katkada pošlo za rukom barem donekle ući u tajnu takvog odnosa. Posebno je potrebno takva samostalna istraživanja s jedne strane poduzimati u hrvatskoj sredini koja je još uvijek opterećena konsekvencijama komunističke ideologije, i s druge strane u njoj popularizirati ona iskustva koja dolaze iz svijeta.

3. RELIGIOZNA/VJERSKA SPOSOBNOST PREDŠKOLSKÉ DJECE U SMJERNICAMA CRKVENOG UČITELJSTVA

U smjernicama i odredbama crkvenog Učiteljstva vjerska sposobnost djece predškolske dobi i praktične konsekvencije koje obvezuju svaku biskupiju promatraju se s posebnom pozornošću i osvrutom u odnosu na tri međusobno komplementarna odgojna subjekta: obitelj, crkvena zajednica, izvanobiteljske ustanove (dječji vrtić)¹².

Iako se zbog odgojno-naobrazbenog kontinuiteta cjelokupno djetinjstvo zajedno i cjelovito promatra, napominje se da *djetinjstvo predškolske dobi* valja razlikovati od *djetinjstva školske dobi* ili *srednjeg djetinjstva* (7.-9. god.). Gledajući vjerom i razumom, upravo to djetinjstvo ima "milost početka života" te su upravo u radu s predškolskom djecom otvorene dragocjene operativne mogućnosti za izgradnju Crkve i uljudbenost društva¹³. Zahvaljujući krštenju, predškolsko dijete je dijete je Božje, a Krist ga je nazvao povlaštenim članom kraljevstva Božjega (Mk 10,14). Iz različitih razloga, danas više nego jučer, valja poštivati i pomagati djetetu u njegovim potrebama da ljudski i duhovno odrasta. U tome mu pomaže i *kateheza* koje nikad ne može nedostajati kršćanskoj djeci. A roditeljima, koji su djetetu dali život obogativši ga darom krštenja, smjernice Učiteljstva skreću pozornost na njihovu dužnost da taj život postojano uzdržavaju.

Smjernice crkvenog Učiteljstva ne propuštaju skicirati i osnovna obilježja *kateheze* za najmlađu djecu. Tako se podsjeća da je ona nužno povezana s njihovim prilikama i životnim uvjetima¹⁴ i da je ona djelo različitih odgojnih djelatnika koji se

međusobno nadopunjuju. Osim toga, *katehezu* za najmlađe određuju neki važni čimbenici od općeg značenja. Naime, predškolska dob ima svoju posebnost koja se ogleđava u prvoj socijalizaciji, ljudskom i kršćanskom odgoju kako u obitelji i u ustanovama izvan obitelji tako i u crkvi, a njezino je značenje takvo da odlučuje o vjeri u životnim dobima koje slijede poslije djetinjstva. Tako je, zapravo, predškolska *kateheza* prvi stupanj na putu cjelokupnog uvođenja u kršćanstvo koji se ne može zanemariti. Ne može se propustiti i zbog toga što je *kateheza* za najmlađe *par excellence* odgojna, jer je pozorna na razvoj onih ljudskih snaga koje utemeljuju antropološku podlogu vjerskom životu. Riječ je o razvijanju osjećaja (pra)povjerenja, zahvalnosti, darivanja samoga sebe, suosjećanja i suradnje s bližnjim. Među osnovne zadatke predškolske *kateheze* ubraja se i odgoj za molitvu. Za sve te zadatke najvažnija odgojna mjesta su obitelj i izvanobiteljske odgojno-naobrazbene ustanove. Posebno se ukazuje na nezamjenjivost *obiteljske kateheze* u kojoj se naprosto razvija osjećaj vjere i njezina praksa, jer obitelj predstavlja ono pozitivno okruženje u kojem se ugodno boravi i gdje odrasli svojim primjerom privlače najmanje i u kojem se vjera izražava osjećajima i djelima. U smjernicama crkvenog Učiteljstva ponovno se ukazuje na potrebu trajne suradnje između roditelja i oblika rada u izvanobiteljskim ustanovama, a pastoralne djelatnike se podsjeća da njihova suradnja s roditeljima i odgojiteljima predškolske djece zapravo stvara izvrsnu prigodu za *katehezu* odraslih.

I na koncu, spominjući najmlađe koji nemaju prave prikladne vjerske potpore, ili

12 Usp. CONGREGAZIONE PER IL CLERO, *Direttorio generale per la catechesi*, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 1997. Govoreći o naslovnici kateheze u drugom poglavlju četvrtog dijela, predškolskoj djeci posvećuje četiri broja (br. 177-180).

13 Usp. *isto*, br. 177.

14 Time učiteljske smjernice ovog dokumenta korespondiraju s općim odgojem za koji se u predškolskoj pedagogiji tvrdi da je bitno "prigodan" i "situacijski".

uopće nemaju prave obitelji, ili se ne mogu uključiti u izvanobiteljsku odgojno-naobrazbenu ustanovu, ili pak na bilo koji način trpe u svojem društvenom okruženju, crkveno Učiteljstvo svojim smjernicama skreće pozornost svakoj kršćanskoj zajednici da svojim velikodušnim, sposobnim i stvarnim služenjem budu zamjena onih koji su u tome zakazali. Dakako da kršćanske zajednice u tom svojem zalaganju moraju uspostavljati dijalog s obiteljima nudeći im prikladne izvanobiteljske odgojne oblike i brinući se za njihov primjereni vjerski odgoj.

Zaključno valja naglasiti da smjernice službene Crkve za vjerski odgoj djece predškolske dobi u potpunosti korespondiraju s onim što je danas općenito značajno za tu životnu dob. To je u prvom redu činjenica da je predškolski odgoj i naobrazba kao prvi sastavni dio u vertikali većine odgojno-naobrazbenih nacionalnih sustava integriran u tri važna procesa. Riječ je prije svega o razvoju predškolskih ustanova: od čuvanja do odgoja i naobrazbe, zatim pitanju odgojno-naobrazbenog kontinuiteta između pojedinih stupnjeva, te da je vjerski odgoj na integralan način dio temeljnog programa.

4. PRAVNI POLOŽAJ VJERSKOG ODGOJA U PREDŠKOLSKIM ODGOJNO-NAOBRAZBENIM USTANOVAMA

Ministarstvo prosvjete i kulture Republike Hrvatske donijelo je odluku da se, počevši od 1991./92. godine ponovno uvede vjeronauk u osnovne i srednje škole. Budući da je predškolski odgoj i naobrazba sastavni dio hrvatskog odgojno-naobrazbenog sustava, spomenuta ministarska odluka u praksi se u počecima demokratskih promjena na svoj način primjenjivala i u predškolskom odgoju. U međuvremenu se oblikovao i *Program*, koji je Ministarstvo prosvjete i kulture Republike najprije *preporučilo*, a zatim *odobrilo*¹⁵. Zasigurno se može reći da se ovakav postupak *preporuke* i *odobrenja Programa* prije formalnog donošenja *slova* zakona o pravnom položaju vjerskog odgoja predškolske dobi vodio njegovim *duhom*.

Dakle, u očekivanju zakonske regulative postojala je cjelina *života* koji je sam po

sebi na neki način obvezivao na vjerski odgoj i prije formalnog slova zakona. Danas se, u razmaku od šest godina, s velikom vjerojatnošću može zaključiti da je upravo ovakvo razmišljanje barem nekolicine odgojitelja doprinijelo da je pravni položaj katoličkog vjerskog odgoja djece predškolske dobi spletom pozitivnih okolnosti na dvojak način legaliziran.

Naime, katolički vjerski odgoj djece predškolske dobi najprije je zajedno sa školskim vjeronaukom *dogovoren* Ugovorom između Svete Stolice i Republike Hrvatske (18. prosinca 1996.), a zatim *ratificiran* u Hrvatskom Državnom Saboru (24. siječnja 1997.)¹⁶, a sada je kako je *Ugovorom* određeno u postupku njegova *stipulacija* između Vlade Republike Hrvatske i Hrvatske biskupske konferencije¹⁷.

Zatim, gotovo istodobno, novim *Zakonom o predškolskom odgoju i naobrazbi* (1997. god.) po načelu integracije vjerski odgoj postaje dio temeljnog programa i cjelokupnog odgoja u predškolskim ustanovama¹⁸.

5. RAZLIČITE SUODGOVORNOSTI U OSTVARIVANJU VJERSKOG ODGOJA DJECE PREDŠKOLSKE DOBI

Cjelokupno ostvarivanje vjerskog odgoja predškolske dobi na crkvenom području organizacijski valja artikulirati po načelu sub-

15 25. kolovoza 1992, ur. broj: 532-02-1/2-02-01, t. 4.; i 19. studenoga 1992, ur. broj: 532-02-1/2-92-01; tekst *Preporuke* i *Odobrenja* s malim komentarom objavljen je u *Programu*, str. 76-78.

16 Usp. Ugovor između Svete Stolice i Republike Hrvatske o suradnji na području odgoja i kulture, u: "Narodne novine" (1997) 2, 24-26; u tekstu Ugovora izraz "predškolski", a u kontekstu odgoja i naobrazbe upotrebljen je šest puta eksplicite i nekoliko puta implicite.

17 Usp. isto, čl. 3. t. 4. Riječ je o ustanovljavanju uvjeta za praktičnu provedbu onoga što je već *ugovoreno* i *ratificirano*: "Program i način odvijanja katoličkoga vjeronauka u školama svih vrsta i stupnjeva uredit će se posebnim ugovorima između Vlade Republike Hrvatske i Hrvatske biskupske konferencije".

18 Usp. "Narodne novine" 1997. Najprije se u čl. 3 stavku 2. općenito određuje da se "predškolski odgoj ostvaruje u skladu s razvojnim osobinama i potrebama djece te socijalnim, kulturnim, vjerskim i drugim potrebama obitelji", zatim se u

sidijarnosti na tri razine. Radi se o nacionalnoj, biskupijskoj i župnoj razini. Spomenute crkvene razine upućene su na komplementarnu suradnju na isto tako sunbsidijarnoj razini na civilnom području. Tako Hrvatska biskupska konferencija (HBK) preko Vijeća za katehizaciju (VK HBK) i Nacionalnog katehetskog ureda (NKU) surađuje s Ministarstvom prosvjete i športa Republike Hrvatske. Pojedini biskupijski katehetski uredi surađuju sa županijskim odnosno gradskim i općinskim prosvjetnim vlastima, a župni uredi na svojem području surađuju sa pojedinim vrtićima.

Uspostavom samostalne Hrvatske biskupske konferencije (HBK), preko Vijeća za katehizaciju kao njezinog stalnog tijela, zajamčena je na nacionalnoj razini briga i za vjerski odgoj djece predškolske dobi. Uz radne skupine za školski vjeronauk, a u okviru jedne Komisije, ona se organizacijski ostvaruje u posebnoj Radnoj skupini¹⁹. Na čelu Radne skupine je njezin voditelj pod čijom koordinacijom Radna skupina djeluje u čvrstoj povezanosti s Nacionalnim uredom za katehizaciju (NKU), jer je u svrsi i djelovanju ove ustanove da, među ostalim, "vodi stalnu skrb o pitanjima vezanim uz predškolski odgoj"²⁰. Na temelju svoga *Pravilnika* NKU predviđa i uređuje službu *savjetnika*²¹. Radi se o osobi koja pruža stručnu pomoć u promicanju vjerskog odgoja u izvanobiteljskim uvjetima na razini Ministarstva prosvjete i športa Republike Hrvatske. Isti savjetnik pozvan je da u suradnji s predstojnikom NKU-a organizira rad Radne skupine za predškolski odgoj²².

Nacionalno organizacijsko ustrojstvo koje se brine za vjerski odgoj predškolske dobi nužno pretpostavlja uspostavu redovite savjetodavne i koordinacijske službe u katehetskom uredu svake biskupije, jer svaka predškolska ustanova, štoviše svaki odgojitelj/ica i stručni suradnik imaju pravo od te službe očekivati savjetodavnu pomoć u stručnom i organizacijskom području svoga rada.

Opet po načelu subsidijarnosti svaki katehetski ured na području predškolskog odgoja upućen je na suradnju sa županijskim odnosno gradskim ili općinskim prosvjetnim vlastima.

Naime, između tih dviju strana, crkvene i civilne, koordiniraju se sva organizacijsko-tehnička i stručna pitanja. Zapravo to je redovito uređivanje odnosno ostvarivanje onih zadataka koji proizlaze iz duha i slova zakona.

Iako je još na jednom proljetnom zasjedanju HBK (20.-22. travnja 1993.) predsjednik Katehetskog vijeća službeno podsjetio sve ordinarije da u svojim katehetskim uredima po mogućnosti što prije uspostave takvu službu, na žalost treba konstatirati da do danas ni u jednom uredu takva služba ne postoji²³. Nema drugog rješenja nego se i dalje valja nadati da će hitna potreba sadašnjeg trenutka utjecati na svijest suodgovornosti i zalaganje svakog katehetskog ureda te pospješiti njihovo skoro formiranje i funkcioniranje.

programskom dijelu Zakona, čl. 15, stavak 1., uz primjerene programe za tu dob određuje da se u dječjem vrtiću ostvaruje i program vjerskog sadržaja, u čijem je ostvarivanju, kako se određuje u čl. 16, stavku 1, vrtić kao i za sve ostale programe dužan "stvarati primjerene uvjete za rast i razvoj svakog djeteta", te "dopunjavati obiteljski odgoj i svojom otvorenosti uspostaviti djelatnu suradnju s roditeljima i neposrednim dječjim okruženjem".

19 Usp. *Pravilnik* Vijeća za katehizaciju čl. 15, 17, 18, 19.

20 *Pravilnik* NKU-a HBK, čl. 11, t. 5.

21 Usp. *isto*, čl. 10.

22 Usp. *isto*, čl. 9, t. a. Ne smije se međutim zaboraviti da je služba *savjetnika* ustrojena već 1990. godine. Uspostavom HBK, ona se tijekom vremena sve više afirmirala. Tako treba podsjetiti da je na prijedlog ministrice za prosvjetu i kulturu Republike Hrvatske (26. V. 1993.) HBK imenovala, a Ministarstvo potvrdilo *savjetnika* kao povjerenika za predškolski odgoj s mandatom od tri godine. Nakon prvog mandata ponovno je na tri godine *savjetnikom* imenovan Alojzije Hobljaj (29. IV. 1997.).

23 Kao malu i kratkotrajnu iznimku valja spomenuti primjer Biskupijskog pastoralnog centra u Đakovu: usp. A. HOBLAJ, *Različite suodgovornosti u ostvarivanju odgoja i obrazovanja djece predškolske dobi s posebnim naglaskom na vjerskom odgoju*, u: "Kateheza" 16(1994)3, 225-227. Iako bi bilo očekivati da se pitanje vjerskog odgoja predškolske djece uvrsti i u rad *Druge biskupijske sinode đakovačke i srijemske*, to se barem po do sad prikazanom radu ipak ne može zaključiti: usp. Đ. HRANIĆ (pr.): *Dosadašnja priprava biskupijske sinode*, u: "Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije" 126(1998)5, 340-345.

Uz nacionalnu i biskupijsku razinu predviđa se i suodgovornost za vjerski odgoj predškolske djece na župnoj razini. Naime *Program* vjerskog odgoja za tu dob predviđa i suradnju između odgojitelja u vrtiću i voditelja župne zajednice²⁴. Ona je važna iz dva razloga. Među ostalim, odgojitelju je npr. potrebna župnikova pomoć u pružanju suvremenih teoloških informacija o Crkvi, krštenju, euharistiji, pomirenju ili Bibliji, jer su to teme koje su prisutne u *Programu*, koji osim toga ističe: "Vjerski odgoj postaje konkretan istom u djelovanju. Radi se u ulaženju u život kršćanske zajednice. Stoga djetetu treba omogućiti aktivni pristup oblicima kršćanskog života ..." ²⁵. Uz časne iznimke pojedinih župnika koji u svoj pastoralni program barem prigodno uvrstavaju i brigu za dječje vrtiće, uglavnom se može reći da je i ta razina zanemarena.

6. KRITIČKI OSVRT NA POLOŽAJ VJERSKOG ODGOJA U SKLOPU NEKIH TERENSKIH ISTRAŽIVANJA

Radi se o empirijskom studijskom pristupu potrebama hrvatske obitelji za organiziranim izvanobiteljskim predškolskim odgojem (*Studija*)²⁶. *Studija* je zapravo prva faza projekta o ranom razvoju djeteta. Budući da je u *Studiju* uključena i vjerska dimenzija predškolskog odgoja i naobrazbe, tzv. "vjeronauk", ne umanjujući potrebe i vrijednost ovoga rada, valja u ovom kontekstu kritički upozoriti na neke neprihvatljive postavke, tim više što je istraživanje inicirano, podupirano i nošeno vrlo kompetentnim subjektima i što se u *Studiji* na neki način, barem u nekim segmentima, u negativnom pogledu reflektira suvremeni mentalitet hrvatske javnosti prema vjerskom odgoju predškolske djece.

U *Studiji* se potpuno prešućuje cjelokupni rad na integraciji vjerske dimenzije u predškolski odgoj i naobrazbe, koji se u prošlom prijelaznom vremenu sustavno ogleđava u provjeri *Programa*, kao i znanstveno-stručne literature o koncepciji vjerskog odgoja²⁷. Nije jasno zašto projektni tim ove *Studije*, baveći se i područjem vjerskog odgoja, ni jedan put ne spominje ono

što se, počevši od demokratskih promjena u Hrvatskoj, baš na tom području pokrenulo, a najvjerojatnije i u pozitivnom smislu postiglo²⁸. Isto tako se prešućuje znanstveno-stručna literatura koja je tijekom cijelog tzv. prijelaznog vremena (1990.-1997.) nastojala produbiti pojedine aspekte vjerskog odgoja predškolske djece kao integralni dio cjelokupnog predškolskog odgoja i naobrazbe. Jednako tako se prešućuje činjenica da se svaki radni tekst kao ostvarenje *Programa* u dječjim vrtićima provjeravao i još uvijek provjerava kao trajni način rada, prije nego se kao građa objavi da bude tiskani medij za praktičan rad²⁹. U tom kontekstu valja spomenuti da je diljem Hrvatske od 1992. god. na tu temu održano oko 40 dužih i kraćih seminara s radionicama³⁰. Nadalje, iako se radi o predškolskoj

24 Sustavni prikaz o tome v. u: A. HOBLAJ, *Religijski odgoj predškolske djece u izvanobiteljskim uvjetima. Povodom službenog odobrenja Programa*, u: "Kateheza" 16(1993)2, 145-146.

25 *Program...*, cit. dok., str. 58.

26 D. MALEŠ - M. MILANOVIĆ - A. MILJAK - A. SEKULIĆ-MAJUREC - I. STRIČEVIĆ, *Potrebe hrvatske obitelji za organiziranim izvanobiteljskim predškolskim odgojem* (rukopis), Zagreb, 1997. Radi se o *terenskom istraživanju* kao prvoj fazi ostvarivanja Projekta: *Rani razvoj djeteta*, koji je "iniciralo Ministarstvo prosvjete i športa Republike Hrvatske, a materijalno ga podupire UNICEF - Ured za Hrvatsku. Nositelj projekta je Filozofski fakultet - Pedagogijske znanosti..." (str. 1), s gore navedenim peteročlanim projektnim timom kao autorima.

27 V. *Literatura* (bilješka 48.).

28 Usp. *Program* (str. 4), gdje se navodi kako se u koncipiranju i strukturiranju vjerskog odgoja polazi upravo od službenog *Prijedloga koncepcije razvoja predškolskog odgoja* (1991.) i *Programskog usmjerenja odgoja i obrazovanja predškolske djece* (1991.). Valja podsjetiti da je taj *Program* oblikovan samo nekoliko mjeseci poslije gore spomenutih dokumenata, na temelju stručne rasprave većine njihovih autora (mjesec studeni 1991. u Zavodu za školstvo, Badalićeva 23, Zagreb). Radni tekst *Programa* izašao je koncem siječnja 1992. Zatim ga je u kolovozu 1993. Ministarstvo prosvjete najprije preporučilo, a u studenom 1993. isto ga je Ministarstvo i odobrilo (v. *isto*, str. 76-78).

29 O tome svjedoči brojna dokumentacija: dječji likovni i verbalni iskazi, fotozapisi i teorijske refleksije odgojitelja zajedno sa stručnim suradnicima; radi se o verifikaciji građe koja će uskoro biti objavljena u nekoliko priručnika.

30 Većina bibliografskih jedinica u priloženoj literaturi (v. bilješku 48) nastalo je u pripremi za predavanje na spomenutim skupovima.

djeci, u *Studiji* se upotrebljava termin "vjeronauk"³¹. Isto tako se ni u spomenutom *Programu* i ostaloj literaturi kao ni u govornoj komunikaciji na seminarima/radionicama ta riječ nigdje namjerno ne spominje. Naime, taj termin se upotrebljava za "vjeronauk" kao školski predmet, u kojem među ostalim učenici *vjeru* počinju recipirati i kao kulturu. Za razliku od školske djece predškolska djeca su u *predracionalnoj* i *predmoralnoj* životnoj fazi i zbog toga vjeru recipiraju snagom svoje *vitalne potrebe*; dakle, još nije vrijeme za recepciju *vjere* u smislu kulture ili kao što sama riječ asocira, u smislu *nauka*. Na to pitanje spomenuti *Program* nastoji biti vrlo osjetljiv. Isto tako valja odlučno upozoriti na religiozno područje kao integralnu dimenziju ranog razvoja djeteta. Naime, u *Studiji* se spominje *fizičko, psihomotoričko, emocionalno, socijalno i kognitivno* područje ranog razvoja djeteta koji se u odgoju i naobrazbi kao razvojna cjelina međusobno uvjetuju. Međutim u toj "cjelini" prešućuje se religiozno područje, što znači da po *Studiji* religiozna dimenzija ne ulazi u kontekst konstitutivnosti ljudskoga bića. Međutim, ostaje upitno na čemu se onda po *Studiji* temelji "vjeronauk" koji ona u svojem empirijskom dijelu uvodi kao predmet istraživanja. Konceptija spomenutog vjerskog *Programa*, utemeljena na humanističkim znanostima (posebice na psihologiji religije) pridružuje religiozni aspekt cjelini gore spomenutih razvojnih aspekata. Time na neki način stoji ili pada rasprava o vjerskom odgoju i naobrazbi ove životne dobi. U tom smislu nije razvidno u čemu se za *Studiju* nalazi konstitutivno ishodište vjerskog odgoja. *Studija* to ne bi smjela prešutjeti. Ona to ipak čini i tako dovodi do čitavog niza teorijskih i operativnih nesporazuma. To se prije svega odnosi na sliku o čovjeku. Uz tjelesnu, psihomotoričku, emocionalnu, socijalnu, kognitivnu, čovjek kao biće ima i religioznu konstitutivnost. Tu dimenziju ljudskoga bića kao ni ostale dimenzije nitko nije svojevolumino izmislio. Znanost također to potvrđuje. Pitanje je samo ljudske slobode, hoće li se priznati ili ne.

Tako u ovoj kritici valja odlučno upozoriti da je vjerski odgoj dio odnosno dimenzija temeljnog primarnog programa. Logička dosljednost upućuje na zaključak da, ako je čovjek u konstitutivnom smislu i *religiozno* biće, onda to područje valja razvijati u cjelini odgojno-naobrazbenog procesa kao njegovu potrebu i sposobnost na temelju primarnog programa u radu s predškolskom djecom, jer su svi razvojni aspekti koncipirani kao cjelina te se međusobno uvjetuju. U *Studiji* se ističe: "Utjecaj na pojedino područje dječjeg razvoja, znači istodobni utjecaj na cjelinu i cjelokupni razvoj"³². Prema tome, bez religioznog odgoja nema *cjeline* i *cjelokupnog razvoja*. S tim u svezi trebalo bi povesti raspravu o pitanju značenja položaja "vjeronauka" koji mu dodjeljuje *Studija*. Ona ga naime stavlja u *dječje vrtiće obogaćene dodatnim programima*³³. Osnovno je pitanje, što se može dati u zamjenu vjeri/religiji, budući da je ona temeljna odrednica ljudskoga bića, prema tome i njegovoga razvoja, i to od početka? Valja također u ovoj kritici podsjetiti da jedan dio predškolskih ustanova nastoji redovito i po mogućnosti što sustavnije, a veći dio barem prigodno integrirati građu *Programa* u svoje osnovne primarne programe. Međutim, izgleda kao da o svemu tome autori *Studije* nisu informirani.

Ono što posebno u kritici valja istaknuti jest neravnopravni položaj vjerskog odgoja s ostalim pitanjima dječjeg rasta i razvoja. Naime, dok su se svi drugi programi u prošlosti tijekom 50 godina razvijali, program vjerskog odgoja bio je boljševičkom voljom isključen. To ima svoje dalekosežne posljedice. Prije svega na području visokoškolskih učilišta kako s obzirom na profesore, tako i na studente i literaturu i na odgojitelje koji su na tim učilištima studirali. Sve to utječe na neinformiranost, korištenje, želju i interes roditelja³⁴ i ne ide u prilog recepciji vjerskog odgoja te ne može

31 Usp. *Studija*, str. 21 ss.

32 Isto, str. 10.

33 Kao šport, jezici, glazba, ples, likovni odgoj, drama, informatika, program za darovite, rehabilitacija, drugi (v. isto str. 63, 66, 68, 70).

34 Usp. isto, str. 62-73.

biti u jednakom položaju ostalim programima. S pravom se postavlja pitanje zašto projektni tim *Studije* o tome ne vodi računa, kako u znanstveno-teorijskom dijelu tako i u zaključku koji se izvodi iz analize empirijskih podataka.

Posebno se u ovoj kritici valja zapitati kako bi se trebalo odnositi prema niskoj zastupljenosti "vjeronauka" u približnoj "slici" terenskog istraživanja koju podastire *Studija*? Riječ je o tome da je prema rezultatima *Studije* u Hrvatskoj samo 10,20% roditelja čija su djeca smještena u vrtićima "obaviješteno" o postojanju programa "vjeronauka" za njihovu djecu, da taj program "koristi" tek 0,48% i da ga "želi" koristiti ne više od 19,31% roditelja³⁵.

Treba požaliti što se projektni tim *Studije* u svojem istraživanju nije više interdisciplinarno odredio. Na taj propust ukazuje i izbor literature³⁶. Naime, uz literaturu na hrvatskom jeziku upotrijebljena je gotovo isključivo literatura na engleskom jeziku. Što je s literaturom na njemačkom, francuskom, španjolskom, talijanskom jeziku? Jer, kada je riječ o religioznom aspektu, valja upozoriti da se upravo na spomenutim jezicima o odgoju vjerske dimenzije predškolske djece posvećuje velika briga. Na *Program vjerskog odgoja* posebno je veliki utjecaj imala njemačka literatura.³⁷

Zaključno, unatoč svim kritičkim refleksijama *Studiju* se ne bi smjelo obezvrijediti, nego se uključiti u njezinu raspravu kako bi se došlo do što objektivnije interpretacije njezinih podataka i primjernih konsekvencija za budućnost.

I još nešto. *Studija* bi trebala potaknuti crkvenu javnost da poduzme terenska istraživanja na takvim radnim hipotezama koje će udaljiti svaku sumnju u objektivnost otkrivenih rezultata.

7. SAŽETI PREGLED POSTIGNutih REZULTATA

Iako je već ukazano na većinu postignutih rezultata, bit će korisno i ovdje istaknuti one najvažnije.

- U teorijskom smislu postignut je uspjeh koncepcijske i programske integracije na početku demokratskih promjena kada su

se predškolski odgoj i naobrazba rasteretili nadzora komunističke ideologije.

- Predškolski vjerski odgoj utvrđen je kao prvi stupanj u vertikalni sustava religioznog odgoja i kateheze životnih dobi što ujedno korespondira sa sustavom općeg odgoja i naobrazbe u kojem također predškolski odgoj kako u Hrvatskoj tako i u većini europskih zemalja jest prvi stupanj u vertikalni nacionalnog sustava odgoja i naobrazbe.

- To jedinstvo u komplementarnosti odgojno-naobrazbenog kontinuiteta, počevši od predškolske dobi, smjernice crkvenog Učiteljstva čvrsto podržavaju, a znanstvena istraživanja sve više otkrivaju; početni rezultati potiču na nova cjelovitija istraživanja.

- U Hrvatskoj je oblikovan okvirni *Program vjerskog odgoja* u skladu s novom koncepcijom i programskim usmjerenjem Republike Hrvatske i standardima UNESCO-a te je naišao na dobru recepciju u javnosti.

- Od 1992. god. pa do danas održano je oko 40 dužih i kraćih seminara s popratnim radionicama kako nacionalnih tako regionalnih i u pojedinim predškolskim ustanovama. Na seminarima i u popratnim radionicama konkretizirao se okvirni *Program* okupljanjem odgojitelja i stručnih suradnika, razmjenom njihovih iskustava u provjeri radnih predložaka (građe) u okviru nekoliko *projekata*, među kojima se posebno ističe projekt: *Otkrivajmo i upoznajmo svijet zajedno*. Zahvaljujući tim aktivnostima nastalo je nekoliko priručnika³⁸. Zahvaljujući tim okupljanjima neke predškolske usta-

35 Usp. isto, str. 62-73.

36 Usp. isto, str. 104-107.

37 Koncepcija vjerskog odgoja iskazana na njemačkom jeziku ugrađena je i u *Program* u hrvatskoj verziji, jer ju je priznala i svjetska organizacija UNESCO.

38 O tome v. navedenu *Literaturu* (bilješka 48). Isto tako o tome svjedoči brojna dokumentacija: dječji likovni i verbalni iskazi, fotozapisi kao i zapažanja odgojitelja i stručnih suradnika i njihove teorijske refleksije. Većina bibliografskih jedinica u navedenoj literaturi nastala je u pripremi predavanja i radionica na spomenutim okupljanjima.

nove počele su ostvarivati vjerski odgoj kao dio redovitog programa³⁹, jedan veći broj odgojitelja i stručnih suradnika pojedinaca motivirao se i osposobio da sada u svojoj skupini barem *prigodno* i *elementarno* može ostvarivati vjerski odgoj⁴⁰, a neki pojedinci upisali su studij koji će ih za to temeljitije osposobiti⁴¹. Iako skromne, postignute rezultate valja uzeti kao zalag uspjeha u budućnosti i poticaj da se sada nakon prijelaznog vremena priđe što sustavnijoj cjelokupnoj organizaciji.

• Među seminarima posebno valja istaknuti Montessori seminar religioznog odgoja djece predškolske dobi (18.-19. lipnja. 1993.) koji je na neki način inspirirao osnutak Dječjeg vrtića Sunčev sjaj-Nazaret, Hrvatske provincije sestara Milosrđa sv. Križa u Đakovu. Unutar te ustanove od ove jeseni, kada će se održati prvi uvodni tečaj (25.-26. rujna 1998.) počinje u organizaciji Akademije za razvojnu rehabilitaciju⁴² tečaj Kateheze dobroga Pastira za djecu predškolske dobi u okviru Montessori pedagogije⁴³. Sa dobro osposobljenim katehetama kateheza dobroga Pastira naročito se može ostvarivati u katoličkim dječjim vrtićima i župnim zajednicama za djecu koja nisu uključena u predškolske ustanove. Temeljem vjere i nade u konačni uspjeh, koju podržava poruka prisposode o *Gorušičinom zrnu*, od ovog se Tečaja smije puno očekivati.

• Osnovana je Udruga katoličkih odgojitelja za predškolsku dob u Hrvatskoj pri Uniji viših redovničkih poglavara (1993. god.), koju bi trebalo vrednovati u znaku opće preporuke da se stručni djelatnici kršćanske orijentacije organiziraju u jake stvaralačke stručne organizacije. Iako je početak Udruge vezan samo za redovnice, možda je sazrelo vrijeme da se ona otvori i za nove članove iz redova laika vjernika.

8. SAŽETI PREGLED OSNOVNIH UTVRĐENIH PROBLEMA, ZAPREKA I PROPUSTA

Riječ je o različitim proturječjima i neslaganjima, dilemama, sumnjama, strahovima i iskrivljenoj slici o predškolskom djetetu i njegovom vjerskom odgoju zbog kojih nastaju neki ozbiljni problemi, zapreke i propusti.

• Postoji prije svega problem koji se može nazvati problem *lapsusa*. Naime, kada se općenito raspravlja o katehezi, u svijesti voditelja i sudionika rasprave prisutan je samo školski vjeronauk, dok se vjerski odgoj za predškolsku dob naprosto zaboravlja. Riječ je o *lapsusu* koji treba strpljivo prevladavati. Ili, kad se najčešće spominje “župna kateheza” i “školski vjeronauk”, da li se u taj izričaj barem nekako implicite uključuje i “predškolski vjerski odgoj”? Riječ je dakle o mentalitetu koji prije svega uvjetuje crkvenu svijest koja ne korespondira sa smjernicama crkvenog Učiteljstva ni sa suvremenom koncepcijom vjerskog odgoja integriranog u opći odgoj i naobrazbu te dobi.

• Osjeća se, što je i na ovom II. kolokviju došlo do izražaja, s jedne strane nefunkcioniranje biskupijskih katehetskih ureda i njihova neprotočnost s NKU-om s druge strane (usp. J. Baloban). Dobronamjerna kritika da su crkveni pokreti sa strane crkvenih struktura maćehinski zanemareni (T. Ivančić), još bi se u većoj mjeri mogla odnositi na problem propusta predškolskog vjerskog odgoja. To na žalost potvrđuje i činjenica da, zbog “zaokupljenosti” vjero-

39 Posebno zaslužuju da se spomenu dječji vrtići u Rijeci - Potok, u Zagrebu - Trešnjevka, u Koprivnici - Tratinčica, te vrtići u Našicama i Varaždinu. Njihovi odgojitelji i stručni suradnici postali su dragocjeni suradnici i članovi Radne skupine za predškolski vjerski odgoj.

40 U smislu kako to predlaže *Program*, str. 78-80. U pojedinačnim razgovorima oni ističu da su u tome iskusili nešto što su godinama čekali; riječ je doprinosu vjerskog odgoja cjelovitosti odgoja.

41 Riječ je o određenom broju vrlo motiviranih pojedinaca koji su uz pomoć konzultacije upisali Dopunski dodiplomski studij na Katehetskom institutu ili studij na Institutu za teološku kulturu laika KBF-a.

42 Akademija je osnovana 27. veljače 1997. sa sjedištem u Zagrebu pri Klinici za dječje bolesti, Klaićeva 16, kao stručna udruga koja je i članica Internacionalne akademije za razvojnu rehabilitaciju sa sjedištem u SR Njemačkoj, München, Heilghofstrasse 63. Među svoje ciljeve i djelatnosti medicinskog, psihološkog i pedagoškog područja Akademija integrira i potrebe i sposobnosti djece religioznog područja.

43 Voditeljice tečaja koji će trajati najmanje dvije godine vodit će voditeljice svjetski poznatog Katehetskog centra dobroga Pastira u Rimu: S. Cavalletti, G. Gobbi i C. M. Schmitt.

naukom za osnovnu i srednju školu, nijedan od 13 biskupijskih katehetskih ureda u Hrvatskoj nema barem neku organiziranu stalnu savjetodavnu i organizacijsku službu za vjerski odgoj djece u javnim predškolskim ustanovama.

- Nadalje, tu je problem sekularističkog mentaliteta koji svjesno i podsvjesno isključuje vjeru iz odgoja i obrazovanja. Takav mentalitet očituje se u subjektivnom stavu većeg broja ravnatelja, odgojitelja i stručnih suradnika koji oni imaju prema vjeri. Upravo je taj stav na neki način presudan i za vjerski odgoj predškolske djece. Ne smije se zaboraviti da je većina školovana po starom programu iz vremena komunizma i poslijekomunizma koji je vjersku dimenziju i kulturu potpuno isključivao iz formacije učitelja i odgojitelja. Tom problemu priključuju se i odgojitelji deklarirani vjernici s tzv. dualističkim mentalitetom s obzirom na vjeru. I oni su formirani po spomenutom programu. Izuzev časnih iznimaka, takvi također smatraju da bi vjera trebala ostati u okviru osobnoga i obiteljskoga života i da ne bi trebala utjecati na odgoj i naobrazbu u javnim ustanovama. Takvi odgojitelji nemaju neke kreativne mašte za metodičko povezivanje vjerske dimenzije u redoviti odgoj koji ostvaruju s djecom.

9. SAŽETI PREGLED OSNOVNIH HITNIH ZADATAKA I PRIJEDLOGA RJEŠENJA

Utvrđeni problemi, zapreke i propusti postavljaju pitanje načina njihovog prevladavanja. Povijesno je dokazano da se postojeći mentalitet na području odgoja i naobrazbe u usporedbi s drugim promjenama najteže mijenja. Unatoč tome uvijek treba imati hrabrosti predlagati rješenja s ciljem dugoročnog programa.

- Na tragu tisućljetne prakse i iskustva, te u svjetlu suvremenih naputaka Učiteljstva valja stalno buditi svijest roditelja (naročito prigodom zaručničke i krsne priprave) o njihovom naravnom i kršćanskom pravu i dužnosti na izbor odgoja svoje djece.

- Katehezu odraslih razvijati u prigodi razvijanja kateheze male djece.

- Koordinirano i u komplementarnom smislu unapređivati sva tri mjesta vjerskog odgoja predškolske dobi: obitelj, župnu zajednicu, javne vrtiće s težištem na prvom mjestu.

- Valja promicati jasnu koncepciju profesionalnog vjerskog odgoja, dakako u ekumenskom i dijaloškom duhu budno pritom pazeći na identitet djece drugačijeg ili nekakvog vjerskog podrijetla. Već u predškolskoj dobi, ostvarujući integracijski vjerski odgoj, moguće je prema izboru roditelja ostvarivati identitet svakoga djeteta. Iako je, statistički gledajući, najviše kršćanske katoličke djece, ipak se i identitet djece drugih vjeroispovijesti ili bez vjeroispovijesti može i mora poštivati. Ali isto tako, kao što bi to neki ponekad htjeli, zbog toga se ne mora i ne smije odustati od ostvarivanja vjerskog odgoja. Kao pretpostavka za takvo uspješno integracijsko, ekumenski i dijaloški otvoreno ostvarivanje vjerskog odgoja u *Programu* se predviđa sposobnost odgojitelja koji umije u pojedinačnim razgovorima roditelje upoznati s onim *dobrom* njihovog djeteta koje bitno određuje njegovu koncepciju⁴⁴. Budući da je predškolska životna dob prvi stupanj u vertikalni odgojno-naobrazbenog sustava, vjerski aspekt u kontekstu svjetskih znanstvenih istraživanja zaslužuje i u hrvatskim okvirima primjerenu znanstvenu pozornost. U tom smislu valja provoditi trajno empirijsko istraživanje o bitnim odrednicama ostvarivanja vjerskog odgoja predškolske djece. Time se otvara izvjesna mogućnost da se prevladavaju gore istaknuti problemi u hrvatskoj javnosti unutar i izvan Crkve.

- Pitanje tko može izvoditi vjerski odgoj u javnim predškolskim ustanovama dolazi svakodnevno do izražaja, te ga treba isto tako svakodnevno rješavati. Načelno, koncepcijski i zakonski ono je već riješeno. Zadatak valja rješavati samo na razini njegove operacionalizacije. Ali, upravo je to ono, zbog gore opisanih problema, što vrlo često nailazi na poteškoće koje se uz dobru volju i

44 Usp. 7. metodičko načelo: *Ususret potrebama djece različitoga religioznog i nereligioznog podrijetla*, str. 35.

strpljivost uvijek mogu sa zadovoljstvom prevladati. Zato se u prijedlogu teksta kojim će se *stipulirati već ratificirani Ugovor postignut između Svete Stolice i Republike Hrvatske* pitanje odgojitelja u vjerskom odgoju u javnim vrtićima, imajući u vidu složenost života, načelno predlaže dvojako rješenje.

Prema tom prijedlogu vjerski odgoj djece u javnim predškolskim ustanovama mogu izvoditi odgojitelji predškolske djece, pod uvjetom da uz stručnu spremu utvrđenu propisima Republike Hrvatske imaju i dostatnu teološko-katehetsku, psihološko-pedagošku i didaktičku spremu u vjerskom odgoju. Isto tako taj zadatak mogu ostvarivati svi oni koji mogu izvoditi nastavu vjeronauka u javnim osnovnim i srednjim školama, pod uvjetom da su dostatno osposobljeni za vjerski odgoj djece predškolske dobi.

Bez sumnje da je cilj ovakvog prijedloga s dvojakim rješenjem da se što bolje odgovori potrebi konkretnog života. I jedno i drugo rješenje, svako za sebe, ima svojih prednosti a i slabijih strana.

Prvi prijedlog rješenja, onaj sa odgojiteljima predškolske djece, ima prednost u tome što odgojitelji svakodnevno žive i rade s djecom te lakše i u neku ruku uspješnije taj aspekt odgoja mogu izvoditi prigodno i integrativno bez posebne brige o satnici. Osim toga taj prijedlog rješenja je i ekonomičniji, jer posao izvodi voditeljica skupine, a ne dodatna osoba koju treba za njezin posao honorirati. Međutim, pitanje ostaje gdje, kako i kada će odgojitelji predškolske djece (ima ih 5.331) ispuniti uvjet da budu za to dostatno osposobljeni? Čini se da se najrazložniji put za već uposlene odgojitelje nalazi u održavanju seminara i radionica u protočnoj organizaciji NKU-a s biskupijskim katehetskim uredima u kojima će se nalaziti stalna stručna i savjetodavna služba. Za buduće pak odgojitelje rješenje treba početi tražiti prvenstveno paralelno za vrijeme njihovog studija u međustudijskoj suradnji između teološko-katehetskog studija i studija za odgojitelja predškolske djece koji se od ove godine sveučilišnog studija preustrojava u studij na

visokoj učiteljskoj školi⁴⁵. Drugi prijedlog rješenja koji se može usporediti s osobama stručnih suradnika, a riječ je o vjeroučiteljima u osnovnoj i srednjoj školi, ima prednost u solidnoj teološko-katehetskoj, psihološko-pedagoškoj i didaktičkoj spremi. Pitanje, međutim, ostaje gdje, kako i kada se i oni isto tako bez sustavnog studija za rad s predškolskom dobi mogu osposobiti za vjerski odgoj djece predškolske dobi. Osim toga, njihov rad je uvjetovan određenim "rasporedom sati", što ide na štetu načela prigodnosti i integrativnosti.

Gledajući dugoročno, možda će se prvi prijedlog rješenja pokazati boljim i ekonomičnijim. Međutim, kada se pretpostavi da će uvijek biti određeni postotak odgojitelja koji iz osobnih ili drugih razloga neće moći ispunjavati postavljeni uvjet, drugi prijedlog rješenja bit će isto tako dugoročno aktualan.

Bez obzira na međusobnu usporedbu, najbolji prijedlog rješenja je onaj čijim izborom se u konkretnoj životnoj situaciji štiti dobro djece koje je zajamčeno prirodnim pravom izbora njihovih roditelja da im djeca budu i vjerski odgajana.

• Kao što je već u više navrata istaknuto, svi zadaci i prijedlozi rješenja pretpostavljaju uspješnu protočnu suradnju između NKU-a HBK i pojedinih biskupijskih katehetskih ureda za koju je upravo ovih dana najavljena temeljita reorganizacija. Naime, jedan od glavnih naglasaka bit će animiranje crkvene javnosti za područje predškolskog odgoja (biskupijski uredi, proučavanje *Programa* predškolskog vjerskog odgoja, posredovanje u nabavci postojećih materijala, pitanje zaposlenja/kvalifikacija odgojitelja iz redova vjeroučitelja, doškolovanje za rad u vrtićima i dr.). Isto tako posvetit će se pitanju kvalifikacije vjeroučitelja (školoвање - reforma studija, doškolovanje), za što će se uspostaviti kontakt sa Katoličkim

45 U Hrvatskoj takav studij na koji se svake godine upisuje nekoliko stotina studenata postoji na osam mjesta: Čakovec, Osijek, Petrinja, Pula, Rijeka, Split, Zagreb, Zadar.

bogoslovnim fakultetom u Zagrebu, područnim Teologijama i drugim učilištima⁴⁶.

10. ZAKLJUČAK: PRIOPĆENJE S KATEHETSKOG KOLOKVIJA

Jedanaesta točka Priopćenja Katehetskog kolokvija odnosi se na stanje vjerskog odgoja djece predškolske dobi. Kako je tekst ovog priloga zapravo dokumentacija tog dijela *Priopćenja*, to će taj ulomak najbolje poslužiti za njegov zaključak.

“Buduci da planiranje i organizacija religioznog odgoja i kateheze mora voditi računa o svim dobrima, kategorijama ljudi i životnim sredinama, osobitu brigu treba posvetiti i vjerskom odgoju djece predškolske dobi, koji se komplementarno ostvaruje u obitelji, župnoj zajednici i predškolskim ustanovama. Za takav odgoj u vrtićima postoje sve teorijske i zakonske pretpostavke. Iako su se u sedam godina stekla vrijedna pozitivna iskustva, još je, općenito govoreći, to područje zanemareno i nema pravog snalaženja. Zato je potrebno, u suradnji sa NKU-om, na razini biskupijskih katehetskih ureda što hitnije organizirati savjetodavnu službu te po načelu subsidiarnosti promicati tu dimenziju odgoja. Isto tako na našim učilištima, u skladu sa Zakonom o predškolskom odgoju i naobrazbi i u skladu s Ugovorom između Svete Stolice i Republike Hrvatske, valja koncipirati kvalitetnu izobrazbu onih koji će se posvetiti vjerskom odgoju malenih, u uskoj suradnji s roditeljima, u vrtićima i župnim zajednicima”⁴⁷.

LITERATURA⁴⁸

Članci:

HOB LAJ, A.: *Religijski/vjerski odgoj predškolske djece u izvanobiteljskim ustanovama*, u: H. VRGOČ (prir.): *Nova koncepcijsko-programska usmjerenja - iskustva u primjeni i projekciji razvoja predškolskog odgoja u Hrvatskoj*, Hrvatski pedagoško-književni zbor, Zagreb 1992., str. 86-97.

HOB LAJ, A.: *Različite suodgovornosti u ostvarivanju odgoja i obrazovanja djece*

predškolske dobi s posebnim naglaskom na vjerskom odgoju, u: “Kateheza” 16(1994)3, 214-227.

HOB LAJ, A.: *Vjerski odgoj predškolske djece u izvanobiteljskim uvjetima (Pridonos cjelovitom razvoju osobnosti djeteta)*, u: N. BABIĆ (ur.): *Predškolski odgoj danas i sutra*. Zbornik sa znanstvenog i stručnog skupa, Pedagoški fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera i Centar za predškolski odgoj u Osijeku, Osijek 1992., str. 88-96.

HOB LAJ, A.: *Otkrivajmo i upoznajmo svijet zajedno. Vjerski odgoj djece u suradnji obitelji i vrtića*, u: R. MATIJEVIĆ (ur.): *3. dani predškolskog odgoja Čakovec '94.* Zbornik radova, Dječji centar Čakovec, Čakovec 1994., str. 43-55.

HOB LAJ, A.: *Od kaosa do kozmosa. Stvaralački pristup religioznom odgoju djece predškolske dobi*, u: Lj. ŽELEZNIJAK (ur.): *4. dani predškolskog odgoja Čakovec '95.* Zbornik radova, Dječji centar Čakovec, Čakovec 1995., str. 125-132.

HOB LAJ, A.: *Zemlja - zajednički zadatak. Religiozno-odgojni pristup ekološkom odgoju i naobrazbi*, u: Lj. ŽELEZNIJAK (ur.): *5. dani predškolskog odgoja Čakovec '96.* Dječji centar Čakovec, Čakovec 1996., str. 165-172.

HOB LAJ, A.: *“Otkrivajmo i upoznajmo svijet zajedno”*. Inovacijska ishodišta radnog predloška za vjerski odgoj i naobrazbu djece u suradnji obitelji i vrtića, u: Ž. BOŽIĆ (ur.): *Korak bliže djetetu. Inovacijski pristupi*. Zbornik radova, Grad Rijeka, Rijeka 1997., str. 67-74.

46 Usp.: M. ŠIMUNOVIĆ, *Prijedlog reorganizacije Nacionalnog katehetskog Ureda HBK i glavni naglasci u djelovanju kroz pastoralnu/školsku godinu 1998/98* (rukopis); povodom njegovog imenovanja za predstojnika NKU-a.

47 Informativna katolička Agencija-IKA. Prilog biltenu IKA (1998) br. 18, str. IV.

48 Navodi se samo ona literatura koja znači dokumentaciju o nastojanju da se u *prijelaznom vremenu* počinje ostvarivati vjerski odgoj djece predškolske dobi u Hrvatskoj.

Knjige:

Program *vjerskog odgoja predškolske djece u izvanobiteljskim uvjetima*, Glas Koncila - Mali Koncil, Zagreb 1994. (Odobrenje Programa: Hrvatska biskupska konferencija, 1994., i Ministarstvo za prosvjetu i kulturu Republike Hrvatske, 19. studenoga 1994.)

HOB LAJ, A.: *Od zrna do kruha. Priručnik za odgojitelje i učitelje uz Dane kruha*, Školska knjiga, Zagreb 1995.; Ministarstvo prosvjete i športa Republike Hrvatske priručnik preporuča predškolskim ustanovama i osnovnim školama.

HOB LAJ, A.: *Otkrivajmo i upoznajmo svijet zajedno. Priručnik za vjerski odgoj djece u suradnji obitelji i vrtića. Vjerski odgoj djece u suradnji obitelji i vrtića* (tekst, u pripremi za tisak, nastajao je provjerom u praksi tijekom tri godine u

70 vrtića diljem Hrvatske kao dio/dimenzija temeljnog primarnog programa; o tome postoji obilna povratna dokumentacija: likovno, usmeno izražavanje djece, fotozapisi i kritičke refleksije odgojitelja i stručnih suradnika).

HOB LAJ, A.: *Adventski - Uskrсни trenuci. S djecom zajedno proživljavati i oblikovati betlehanski prizor i prizor uskrsnog vrta sa Službom Božjom za malu djecu. Priručnik za roditelje i odgojitelje u vrtiću. Vjerski odgoj djece u suradnji obitelji i vrtića* (tekst, isto tako u pripremi za tisak, nastajao je provjerom u praksi tijekom tri godine u 70 vrtića diljem Hrvatske kao dio/dimenzija temeljnog primarnog programa; o tome postoji obilna povratna dokumentacija: likovna, usmena izražavanja djece, fotozapisi i kritičke refleksije odgojitelja i stručnih suradnika u tisku Kršćanske sadašnjosti).